

Д. М. Сковронський
 Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”
 канд. юрид. наук,
 асист. кафедри теорії та філософії права

ПОНЯТТЯ КОНСТРУКЦІЇ “СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА” В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

© Сковронський Д. М., 2016

Історія ідеї соціальної держави достатньо відстежена і проаналізована, висвітлена також практика її інституціоналізації та функціонування. Вивчено специфічні ознаки акумуляції і перерозподілу нею національних ресурсів. Ретельно розглянуто досвід реалізації патронажної ролі держави. На цій основі виявлено і плюси, і мінуси, які неминуче супроводжують виконання державою такої ролі. Показані неоднозначні економічні, політичні, етичні, психологічні та інші наслідки її втілення у повсякденне життя.

Держава – багатоаспектне утворення. Особливості кожного з аспектів її структури і діяльності, що фіксуються науковою думкою, отримують свої відповідні визначення, які, за прийнятим в науці звичаєм, одночасно стають і номінаціями держави як такої. Наприклад, через позначення тієї чи іншої форми правління воно загалом кваліфікується або як республіка, або як монархія. Державу ж, характеристика якої є похідною від констатації властивого їй типу політико-територіального устрою, атестують як унітарну або федеральну. Залежно від ступеня її безпосередньої участі в суспільно-економічних процесах (якщо ступінь брати у крайнощах) вона виступає інтервенціоністською або оптимальною.

Ключові слова: соціальна держава, громадянське суспільство, інтереси, соціальний, політика.

Д. М. Сковронский

ПОНЯТИЕ КОНСТРУКЦИИ “СОЦИАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО” В ИСТОРИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Сегодня достаточно прослежена история идеи социального государства и освещена практика ее институционализации и функционирования. Изучены специфические черты аккумуляции и перераспределения ею национальных ресурсов. Тщательно рассмотрен опыт реализации патронажной роли государства. На этой основе выявлены и плюсы, и минусы, которые неизбежно сопровождают выполнение государством такой роли. Показаны неоднозначные экономические, политические, этические, психологические и другие последствия ее воплощения в повседневную жизнь.

Государство – многоаспектное образование. Особенности каждого из аспектов его структуры и деятельности фиксируются научной мыслью, получают свои соответствующие определения, которые, по принятым в науке обычаям, одновременно становятся и номинациями государства как такового. Например, из обозначения той или иной формы правления оно вообще квалифицируется или как республика, или как монархия. Государство же, характеристика которого является производной от кон-

статации присущего ему типа политико-территориального устройства, аттестуют как унитарное или федеративное. В зависимости от степени его непосредственного участия в общественно-экономических процессах оно выступает интервенционистским или оптимальным.

Ключевые слова: социальное государство, гражданское общество, интересы, социальный, политика.

D. M. Skovronskyu

DESIGN CONCEPT “SOCIAL STATE” IN THE HISTORICAL ASPECT

History today is followed the idea of the welfare state and highlighted the practice of institutionalization and functioning. The specific features of its accumulation and redistribution of national resources are studied. The experience of implementation patronage role of the stat are carefully considered. Mixed economic, political, ethical, psychological and other consequences of its implementation in daily life are explained. The state is subject to a civil society and endowed with supreme authority. It acts as the system of social categories. The term “welfare state” is widely used in the legal and economic literature and understood as a state that provides social orientation of the market economy to redistribute income in favor of those who need support and concern from the state and the society, overcoming social inequality and so on. The existence of the welfare state is associated with democracy, as it is believed that one of the most important factors of its formation is the impact of civil society.

The modern concept of the welfare state comes from the fact that this is a state that puts its main objective the achievement of the welfare of the society and its members, provide citizens with decent living conditions and a free, comprehensive development; ensure social protection and promotes broad participation of people in social development and use of the results for human rights and fundamental freedoms. The analysis of the relationship of civil society with other attributes of the welfare state are explained that civil society sets dynamic welfare state, plays a great role in its development. The functions of the welfare state are the main activities of the welfare state, expressing its essence.

Key words: welfare state, social, politics, society, interests.

Постановка проблеми. Якщо Україна хоче бути справді державою соціального зразка, а український народ прагне стати незалежною і самостійною нацією, необхідно щоби усі політичні та соціальні реформи були спрямовані лише на вдосконалення у позитивному для соціуму напрямку. Соціальна спрямованість і соціальна орієнтація України зумовлена проголошенням Декларації про державний суверенітет, а також закріпленням статтею 1 Конституції України того, що Україна є не тільки суверенною і незалежною, демократичною і правовою, а й соціальною державою. Концепція соціальної держави увійшла як складова частина до загальної української державницької ідеології, відтворившись у розробці нормативно-правових актів.

Мета і завдання дослідження. У сучасній теорії та практиці правової науки одне з чільних місць належить дискусії, яка проводиться правознавцями з питань соціальної правової держави. З огляду на цей факт, варто проаналізувати, який історичний зміст вкладається у поняття “соціальна держава”. Було б звичайно обтяжливо переглядати усі наявні в літературі визначення цього феномену. Тому зупинимось лише на окремих аспектах.

Стан дослідження теми. Поняття “соціальна держава” виникає у першій половині XIX ст. Щодо остаточної дефініції цього поняття, то єдиних поглядів не існує – цей вид держави

розглядають по-різному: як форму конституційного устрою, як тип організації державного життя, як державу, що виконує соціальну функцію, як характеристику правової держави тощо. При цьому одні автори використовують термін “соціальна держава”, інші – “соціально-правова” та “держава соціально-демократичної орієнтації”, хоча їх зміст однаковий [1].

Так, А. Салмін вважає, що соціальна держава – це така соціально-економічна організація, яка гарантує основній частині найманих працівників певну економічну та соціальну стабільність, що забезпечується не лише за допомогою трансферної діяльності, а й за допомогою підтримки високих темпів економічного зростання, підвищення ефективності системи управління тощо [2]. На думку І. Яковюка, соціальна держава має соціально-демократичну орієнтацію, специфіка якої полягає у функціональній єдності конституційних принципів демократичної, правової та соціальної державності [3].

Дослідник Г. Браун, визначаючи сучасну соціальну державу, зараховує її до політичної організації суспільства, де існування громадян є централізовано регульованим та упорядкованим піклуванням про них у всіх життєвих ситуаціях з боку держави, яка виступає як первинна суспільна реальність сучасної демократії й обслуговується перетвореною економічним лібералізмом господарською системою, побудованою на принципах соціальної справедливості.

За Л. Четверіковою, соціальна держава виконує такі завдання: досягнення загального добробуту суспільства шляхом надання мінімальної соціальної підтримки та створення сприятливих умов для самостійного досягнення високого рівня добробуту самими громадянами; забезпечення стабільності в суспільстві, екологічної безпеки. Така держава є правовою, має ґрунтовну законодавчу базу і розвинене громадянське суспільство, поєднує ринкову економіку за державним регулюванням [4, с. 105].

Ґрунтуючись на змісті Конституції України, Г. Гетьман визначив соціальну державу як таку, що прагне і здатна здійснити політику, спрямовану на забезпечення громадянських прав для усіх членів суспільства, гарантування умов гідного життя людей, а також створення умов вільного і всебічного розвитку особистості та забезпечення реалізації втілених у законній формі інтересів кожного громадянина в поєднанні з інтересами усього суспільства [5, с. 2].

Активними дослідниками та учасниками такого диспуту є О. Панкевич, С. Прилипко, Р. Кондратьєв, О. Кузьмінський, Л. Наливайко, Д. Єрмоленко, М. Тесленко та ін.

Так, ґрунтовним доробком у цій царині є монографія О. Панкевича “Соціальна держава: проблеми загальної теорії”. Автор аналізує не лише поняття соціальної держави, вказує на її основні завдання та функції, але й чітко окреслює основні моделі й тенденції розвитку соціальної держави, дає порівняльну характеристику. Визначення соціальної держави науковець формулює так: соціальна держава – це держава, яка, маючи за економічну основу соціально орієнтоване ринкове господарство, створює усі можливі умови для реалізації економічних, соціальних і культурних прав людини, для самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім’ї; гарантує кожному прожитковий мінімум для гідного людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди у суспільстві [6, с. 47].

Здійснюючи аналіз поняття, сутності, ознак соціальної держави, Д. Єрмоленко цілком слушно зауважує, що до останніх більшість дослідників зараховують: “надкласовість” держави, верховенство принципу соціальної справедливості, реальне забезпечення своїм громадянам соціально-економічних прав, передусім права на гідний прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальне покращення добробуту тощо. Однак, на думку науковця, найважливішою умовою є наявність правової держави, але, ... незважаючи на тісний діалектичний зв’язок цих двох понять, юридична література повинна розглядати терміни “соціальна” та “правова” держава окремо [7, с. 14].

Доволі часто проблему функцій держави на будь-якому етапі розвитку вважають найдискусійнішою у теорії держави та права загалом. О. Варич зазначає, що у функціях виявляється сутність держави, її соціальне призначення, тому дослідження функцій є передумовою пізнання головного і визначального у державі [8, с. 77].

Проблеми методології дослідження соціальної функції держави стали об'єктом аналізу О. Кузьмінського. Зокрема, йдеться про те, що повинна бути проаналізована діяльність держави по здійсненню соціальних функцій у таких сферах суспільного життя: в сфері праці та відпочинку (гарантування кожному права на належні, безпечні і здорові умови праці; гарантування рівних можливостей у виборі професії; захист від незаконного звільнення; гарантування права на страйк тощо); у сфері соціального захисту різних верств населення (інвалідів, людей похилого віку, безробітних, багатодітних сімей, сиріт, дітей у неповних сім'ях тощо); у сфері житлового забезпечення (гарантування права на житло малозабезпеченим громадянам, молодим сім'ям; іпотечне кредитування; реформування житлово-комунального комплексу); у сфері охорони здоров'я (поліпшення умов праці у медичних установах; впровадження медичного страхування населення; поліпшення послуг, які надаються медичними закладами; забезпечення права громадянам на чисте довкілля тощо); у сфері фізичної культури, спорту, туризму (розвиток сільського туризму; відновлення дитячих оздоровчих таборів; збільшення кількості спортивних клубів, секцій тощо [9, с. 30].

С. Прилипко у публікації “Сучасні концептуальні підходи щодо сутності соціальної держави” зазначає, що саме держава відіграє в житті людини велику роль, особливо в соціальній сфері, що знаходить свій прояв від народження людини (виплата допомоги у зв'язку з народженням), в процесі життя (наприклад, допомога у разі тимчасової непрацездатності, настання інвалідності тощо) і до смерті (виплата допомоги на поховання). У демократичному суспільстві людина відчуває піклування і турботу в соціальній сфері протягом усього життя. Держава визначає зміст основних прав людини. Реалізація соціальних прав також відбувається за допомогою держави шляхом соціальної та правової політики [10, с. 7].

Виклад основних положень. У сучасних наукових джерелах зазначається, що феномен соціальної держави існує ніби у трьох аспектах: науковому (ідея та відповідні концепції), нормативному (конституційний принцип) та емпіричному (реальна практика діяльності державних інститутів щодо вирішення соціальних проблем) [3, с. 19–20]. Погоджуючись з деякою евристичною цінністю такого підходу, зауважимо, що він істотно обмежує можливості інтегративного соціально-філософського та теоретико-правового аналізу цього культурно-історичного феномену. Нормативний та ідейно-політичний рівні як такі обов'язково будуть тяжіти до апологетизації або штучного конструювання чи, навпаки, упередженого заперечення. Подібна небезпека очікує будь-яку форму наукового підходу з позицій окремих наукових дисциплін – соціології, економіки, політології, права, – тією мірою, у якій вони, ці позиції, будуть залежні від впливу та інтересу реальної держави, тобто від рівня емпірії [11, с. 37].

Якщо ж розглядати поняття “соціальна держава” в суб'єктно-предикатному зв'язку, то виявиться його суперечливість, оскільки соціальною за способом свого буття, тобто повністю відкритою для суспільства, держава не може бути за визначенням, як така сутність, яка від цього суспільства відокремлена. Логічно несуперечливою стає обернена конструкція: державне (державницьке) суспільство, як визначення певної форми суспільного буття, у якій організація життя соціуму так чи інакше набуває державницьких форм.

Урахування подвійного значення поняття “держава”, на нашу думку, спричиняє появу неабияких труднощів. Адже державою можемо називати країну загалом, тобто державно організоване суспільство (саме в цьому сенсі потрібно сприймати вислови: “державні інтереси”, “міждержавні стосунки” тощо). З іншого боку, державою ми називаємо сукупність державних органів та інститутів, більшою чи меншою мірою відокремлених (відчужених) від суспільства, але в будь-якому випадку не тотожних з ним.

Використання історичного тла під час аналізу соціальної державності повинно здійснюватися у двох напрямках. По-перше, для з'ясування історичних обставин та причин, які сприяли виникненню відповідного терміна, а також тих смислів, що були закодовані у ньому. По-друге, для аналізу самого суспільного феномену, який дав цю назву, його історичного розвитку і відповідного збагачення контекстів, які вкладалися в означуваний термін. Ці два напрямки невіддільні.

До цих двох треба додати третій аспект аналізу – характеристику ідейної боротьби довкола гасла соціальної держави. Оскільки ця ідея від початку свого виникнення фактично була варіативною формою соціальної справедливості, вона відразу опинилась у центрі політичних дискусій. І хоча проект соціальної державності має також багато опонентів, можна стверджувати, що існує певна конкуренція серед ідейно-політичних течій за право визнаватися творцем і бути головним репрезентантом цього проекту.

Німецький дослідник Й. Альбер з цього приводу зазначав, що дискусії, які стосуються “держави добробуту”, багато в чому виникають унаслідок використання цього терміна одночасно і як політичного гасла, і як дескриптивної концепції. Як політичне гасло він символізує бажану мету для одних та небажане зло – для інших. Це тільки ускладнює і без того непросту ситуацію, адже дескриптивна концепція стикається зі значними труднощами внаслідок непорозумінь під час визначення її змісту та меж [12].

На нашу думку, варто детальніше розглянути паралельне вживання термінів “соціальна держава” та “держава добробуту”. Оскільки нас цікавить внутрішня логіка побудови понятійної конструкції, що пов’язується із сутнісними та буттєвими характеристиками реальності, нас не можуть задовольнити твердження, що це є синоніми, які мають різне мовне походження, але відображають, власне, один і той самий феномен. Справді, у міжнародному науковому дискурсі німецьке Sozialstaat і англійське welfare state сприймаються як синоніми, точніше, – як переклад одного й того самого поняття різними мовами. Але насправді, це не просто переклад. Фактично маємо ситуацію, коли два поняття виникають паралельно у двох різних культурах, щодо двох різних культурно-історичних феноменів, які, щоправда, мають багато подібних ознак, але не є тотожними. Подібність феноменів дає підстави умовно розглядати ці поняття як передачу ідентичного змісту різними мовами, але при цьому вони репрезентують специфічний, набутий з власного буттєвого досвіду смисл (німецька мова, наприклад, знає і термін Wohlfahrtsstaat, але він тут набув, як зазначають німецькі соціологи, негативного відтінку, який вказує на надмірне втручання держави в соціально-економічну сферу) [12]. Реально існує багато варіацій соціальної державності у співвідношенні з кількістю країн, до яких, бодай частково, можна застосувати це визначення. Але врешті-решт усі вони тяжіють до двох, умовно кажучи, класичних – англосаксонської та німецької, або, як їх називає Й. Альбер, неоамериканської та рейнської [12] (існують також класифікації за трьома і більше типами, але їх критерії є лише ускладненням первинного розрізнення цих двох моделей).

Якщо наполягати на тому, що соціальна держава – це держава, яка виконує соціальні функції, тоді відразу виникає безліч питань щодо можливостей застосування цього визначення до відомих історичних та державних форм. Наприклад: чи не є соціальною держава соціалістична з її громадськими фондами споживання? Або мусульманський халіфат, побудований на п’яти стовпах ісламу, один з яких передбачає зак’ят, тобто обов’язковий податок в розмірі 1/5 прибутку на користь уми для подальшого перерозподілу в інтересах усієї общини і, зокрема, на допомогу її нужденним членам. Інакше кажучи, постає принципове питання – чи є категорія “соціальна держава” характеристикою окремих особливостей державного управління суспільством, які полягають у розширених соціальних функціях і які можна знайти в різних історичних типах держави, чи це є визначення окремого історичного типу, відмінного від інших, – типу, який, можливо, вже існує, а можливо, є лише проектом чи перспективою. У цьому випадку поняття “соціальна держава” повинно містити не тільки соціальні, але й економічні, політичні та культурно-ментальні характеристики.

Історичним типом потрібно вважати державу правову (відрізняючи її від неправової, поліцейської тощо, – утім, відповідна класифікація також ще не систематизована), а вже правові держави можуть бути соціальними та несоціальними (або у зворотній послідовності, що більш адекватно в історичному плані).

Висновки. Отже, суто логічний аналіз також не дає остаточної відповіді. Власне тому у науковому дискурсі немає остаточної впевненості у цьому питанні, хоча переважає все ж таки комплексна оцінка, тобто підхід до трактування соціальної держави як до окремого історичного типу або ступеня розвитку певного історичного типу. Соціальна держава як історичний тип держави

протиставляється т. зв. “мінімальній” державі, державі, як “нічному вартовому”, тобто класично-ліберальному розумінню сутності держави, яке реалізовувалося упродовж XIX ст. Сама побудова понятійної конструкції “соціальна держава” “не лише забезпечує безпеку, а ще й гарантує добробут” цілком наочно вказує нам історичного опонента соціальної державності і, очевидно, головну ідейну контраверзу, яка супроводжує цю ідею й досі. Таким опонентом виступає класична правова держава “манчестерського” типу, побудована за принципом *laissez faire laisser passer* і в економіці, і в політиці.

У наукових доробках можна зустріти різні позначення цього феномену – “соціальна”, “соціально-правова”, “соціальна правова” держава. Немає підстав надавати принципового значення цим розбіжностям. Хоча, залежно від підходу до проблеми, можна знайти певні нюанси. Так, із формально-логічного погляду предикати “соціально-правова” або “соціальна правова” видаються зайвим подвоєнням значення – цілком достатньо предиката “соціальна”, у якому присутній також смисл “правова”. Але з історичного або ідеологічного погляду окреме вживання предикатів “соціальна” і “правова” може сприйматись як відображення історичної полеміки між прихильниками, з одного боку, манчестерської школи, а з іншого, – соціально орієнтованого капіталізму (або правового соціалізму), чи навіть як продовження цієї політики (тобто як маніфестування певної позиції). Тому юридично і політично виваженим видається використання у формулах засадничих конституційних принципів одночасно обох визначень – “соціальна і правова” (такий підхід знаходимо, зокрема, у Конституціях Німеччини, Російської Федерації та України).

Отже, “соціальність” держави з позиції визначення її мети полягає у репрезентації суспільного інтересу на державному рівні з урахуванням індивідуального розвитку особистості, наділеної громадянськими правами.

Із цього визначення можна виокремити основні ознаки соціальної держави: конституційні гарантії забезпечення основних громадянських прав особистості; наявність багатогалузевої економіки з численними формами власності; синтез планових та ринкових механізмів регулювання виробництва; турбота з боку державної влади про забезпечення загальної зайнятості населення; доступність освіти; державна підтримка малозабезпечених верств населення; наявність дієвої системи охорони здоров’я та соціального захисту.

Враховуючи це, мета соціальної держави, сформульована як забезпечення гідного існування усіх громадян, дає змогу синтезувати різні сфери науки і суспільної практики – права, економіки, політики. Однак таке визначення мети соціальної держави подібне до визначення мети правової держави, демократичного суспільства чи загалом держави як такої.

Наведені визначення соціальної держави, що акцентують увагу на різних сферах життєдіяльності людей (правовій, політичній, економічній, культурній), і власне ознаки соціальної держави дають можливість виокремити кілька основних понять, які створюють багатоаспектність і системність концепту “соціальна держава”. До таких понять можна зарахувати: правову державу, демократичну державу, громадянське суспільство, соціальну ринкову економіку, інформаційне суспільство.

Отже, враховуючи вищезначені положення, так визначимо феномен “соціальна держава”: це такий тип держави, у якому наявні усі правові основи соціальної регуляції, єдина соціальна політика, орієнтована на усіх членів суспільства, існують бюджетні соціальні виплати та державні системи соціального захисту і соціального забезпечення, а також наявна чітка відповідальність держави за рівень особистого добробуту громадян.

1. Скаун О. Ф. *Общее сравнительное правоведение: основные типы (семьи) правовых систем мира: [акад. курс]: учеб. / О. Ф. Скаун; Министерство образования и науки Украины.* – К.: Ін Юре, 2008. – 460 с. 2. Салмин А. М. *Современная демократия: генезис, структура, культурные конфликты: опыт Франции в сравнительной ретроспективе / А. М. Салмин.* – М.: Наука, 1992. – 330 с. 3. Яковюк І. В. *Соціальна і правова держава: співвідношення понять / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / Акад. правових наук України, Наук.-дослід. ін-т держ. будівництва та місцевого самоврядування.* – Х.: Право, 2001. – Вип. 1. – С. 99–105. 4. Четверікова Л. О. *Соціальна держава: теоретичний аспект / Л. О. Четверікова // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. пр.* – Львів, 2004. – Вип. 15. – С. 103–107. 5. Тодыка Ю. Н.

*Основы конституционного строя Украины : моногр. / Ю. Н. Тодыка ; Нац. юридич. акад. Украины им. Ярослава Мудрого, Акад. правовых наук Украины. – Харьков : Факт, 2000. – 176 с. 6. Панкевич О. Соціальна держава: проблеми загальної теорії: моногр. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Рабіновича П. М. – Львів, 2004. – 176 с. 7. Єрмоленко Д. Соціальна держава: ознаки та умови функціонування // Держава і право: зб. наук. пр. – Вип. 29. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – С. 13–17. 8. Варич О. Функції сучасної держави: проблеми визначення та класифікації // Держава і право: зб. наук. пр. – Вип. 30. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – С. 77–84. 9. Кузьмінський О. Проблеми методології дослідження соціальної функції держави // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XII регіональної наук.-практ. конф. 9–10 лютого 2006 р. – Львів, юридичний факультет ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 30–32. 10. Прилипко С. Сучасні концептуальні підходи щодо сутності соціальної держави // Право і безпека. – 2007/6'1. – С. 6–9. 11. Ганьба Б. П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 “Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень” / Б. П. Ганьба ; Нац. ун-т внутр. справ МВС України. – Х., 2001. – 29 с. 12. Alber J. Continuities and changes in the idea of the welfare state / J. Alber // *Politics and Society*. – 1988. – Vol. 16. – P. 451–468.*

REFERENCES

1. Skakun O. F. *Obshchee sravnitel'noe pravovedenie: osnovnye tipy (sem'i) pravovykh sistem mira: [akad. kurs]: uchebnik. M-stvo obrazovaniya i nauki Ukrainy, [General comparative law: basic types (family) legal systems of the world]*. Kiev, “In Yure” Publ., 2008, 460 p. 2. Salmin A. M. *Sovremennaya demokratiya: genezis, struktura, kul'turnye konflikty: opyt Francii v sravnitel'noj retrospektive. [Modern democracy: the genesis, structure, cultural conflicts: the French experience in a comparative retrospective]*. Moskva, “ Nauka” Publ., 1992, 330 p. 3. Yakovyuk I. V. *Sotsial'na i pravova derzhava: spivvidnoshennya ponyat', Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovryaduvannya: zb. nauk. prats', Akad. pravovykh nauk Ukrayiny, Nauk.-doslid. in-t derzh. budivnytstva ta mistsevoho samovryaduvannya, [Social and legal state, value concepts]*. Kharkov, “Pravo” Publ., 2001, Vol. 1, pp. 99–105. 4. Chetverikova L. O. *Sotsial'na derzhava: teoretychnyy aspekt. Ukr. nats. ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku: zb. nauk. prats'.* [*The welfare state: a theoretical aspect*]. Lviv, 2004, Vol. 15, pp. 103–107. 5. Todyka YU. N. *Osnovy konstitucionnogo stroya Ukrainy: monografiya. Nac. yuridich. akad. Ukrainy im. YAroslava Mudrogo, Akad. pravovykh nauk Ukrainy. [Fundamentals of the constitutional system of Ukraine]*. Kharkov, “Fakt” Publ., 2000, 176 p. 6. Pankevych O. *Sotsial'na derzhava: problemy zahal'noyi teorii: Monografiya.* [*The welfare state: the problems of the general theory*]. Lviv, 2004, 176p. 7. Yermolenko D. *Sotsial'na derzhava: oznaky ta umovy funktsionuvannya. Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats'.* [*The welfare state: signs and conditions of operation*]. Kiev, “ Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny” Publ., 2005, Vol.29, pp. 13-17. 8. Varych O. *Funktsiyi suchasnoyi derzhavy: problemy vyznachennya ta klasyfikatsiyi. Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovykh prats'.* [*The functions of the modern state: problems of definition and classification*] Kiev, “ Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny” Publ., 2005, Vol.30, pp. 77-84. 9. Kuz'mins'kyy O. *Problemy metodolohiyi doslidzhennya sotsial'noyi funktsiyi derzhavy. Problemy derzhavotvorennya i zakhystu prav lyudyny v Ukrayini: Materialy XII rehional'noyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi 9-10 lyutoho 2006 r. Yurydychnyy fakul'tet LNU im. I. Franka. [The problems of survey methodology social functions of the state]*. Lviv, 2006, pp. 30-32. 10. Prylypko S. *Suchasni kontseptual'ni pidkhody shchodo sutnosti sotsial'noyi derzhavy. Pravo i bezpeka. Naukovyy zhurnal.* [*Modern conceptual approaches to the nature of the welfare state*]. 2007, Vol. 6'1, pp. 6-9. 11. Han'ba B. P. *Systemnyy pidkhid ta yoho zastosuvannya v doslidzhenni Ukrayiny yak demokratychnoyi, sotsial'noyi, pravovoyi derzhavy. Avtoref. dys. nazdobuttyanauk. stupenyakand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 “ Teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnykh ta pravovykh uchen”.* – [*System approach and its application in the study of Ukraine as a democratic, social state ruled by law*] Kharkov, “ Nats. un-t vnutr. sprav MVS Ukrayiny” Publ., 2001, 29 p. 12. Alber J. *Continuities and changes in the idea of the welfare state. Politics and Society*. 1988, Vol. 16, pp. 451–468.